

Over 'De leegte'

Tekst: Hayo Lasschuijt Foto: Doreth van der Sloot

Een interview met Selma Leydesdorff over haar boek *De leegte achter ons laten*. Een geschiedenis van de vrouwen van Srebrenica.



Selma Leydesdorff (1949) is hoogleraar Oral History and Culture aan de Universiteit van Amsterdam. Zij schreef Wij hebben als mens geleefd (1987), een reconstructie van joods Amsterdam op basis van mondelinge getuigenissen (dissertatie), en Het water en de herinnering (1993), een boek over de slachtoffers van de watersnoodramp in 1953 in Zeeland. In 2004 publiceerde Selma Leydesdorff De mensen en de woorden over oral history en in 2008 De leegte achter ons laten over de genocide in Srebrenica. In 2010 startte zij het onderzoek 'Late gevolgen van Sobibor' en momenteel is ze bezig met een onderzoek naar de leider van de opstand in dit voormalige vernietigingskamp. Twee van haar grootouders zijn in de gaskamers van Sobibor omgekomen. Haar moeder overleefde Auschwitz.

In april 2002 verscheen na vijfenhalf jaar onderzoek het zesduizend pagina's tellende onderzoeksrapport van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) over de genocide in Srebrenica. Tijdens de presentatie van dit rapport liepen de vrouwen uit Srebrenica woedend weg op het moment dat NIOD-directeur Blom zei dat Dutchbat geen rol had gespeeld bij de scheiding van mannen en vrouwen door de Bosnische Serviërs. Selma Leydesdorff zag het aan en ergerde zich aan de 'halfslachtige conclusies' van haar collega's van het NIOD, en aan hun dubieuze keuze om de ware slachtoffers, de weduwen van Srebrenica, niet te spreken. "Hoe kan geschiedenis worden geschreven zonder de slachtoffers te horen?" Haar emotie was een belangrijke aanleiding voor haar ontmoetingen met de weduwen van Srebrenica, die zich over meerdere jaren uitstrekten. Dit resulteerde in het indrukwekkende boek *De leegte achter ons gelaten* waarin zij vijftig gedocumenteerde levensgeschiedenissen van de weduwen van Srebrenica in de beschrijving van de genocide heeft vervlochten.

Een wond die niet heelt

De aanleiding voor het NIOD-onderzoek vormden de vele onduidelijkheden over het 'drama van Srebrenica'. De nadruk lag daarbij op de rol van Dutchbat III en de destijds verantwoordelijke ministers. Conclusie: "De Verenigde Naties en het Nederlandse kabinet dragen in hoge mate

verantwoordelijkheid voor de onmogelijke opgave waarvoor Dutchbat in 1995 in de moslimenclave Srebrenica was komen te staan. Het Nederlandse bataljon werd in 1993 opgescheept met een ondoordachte en praktisch onuitvoerbare vredesmissie. In de gegeven omstandigheden deed Dutchbat grotendeels wat het kon." (http://nos.nl/archief/2004/nieuws/index.html#@http://nos.nl/archief/2004/nieuws/dossiers/srebrenica/algemeen/achtergrondartikelen/niod_conclusies.html) Enkele weken later, zeven jaar na de val van Srebrenica en kort voor de verkiezingen, trad het Kabinet Kok af, tot veler verbazing. Verdere discussie in het parlement was even niet meer aan de orde. Uiteindelijk werd besloten tot een parlementaire enquête. Maar nog steeds flakkert de discussie toch weer regelmatig op. Het lijkt een wond die moeilijk heelt.

'Objectieve' en 'subjectieve' geschiedschrijving

Mijn eerste vraag aan Selma Leydesdorff is dan ook waarom de vrouwen van Srebrenica niet zijn gehoord in het onderzoek van het NIOD; het pretendeerde toch een grondig onderzoek te zijn? Zij legt uit dat deze vorm van geschiedschrijving, die zij een ouderwets soort politieke geschiedenis noemt, zich voornamelijk baseert op archieven en mondelinge bronnen en daarmee pretendeert objectief te zijn. De *oral history* zoals Leydesdorff die bedrijft, baseert zich voornamelijk op getuigenissen die de naam hebben subjectief te zijn, zeker bij trauma's, waar de verhalen in de tijd veranderen. Leydesdorff is

gewend om heldere statements af te geven en noemt het argument van veronderstelde objectiviteit van het NIOD-rapport 'onzin'. Zij stelt dat de geschiedkundigen van het NIOD de slachtoffers niet gesproken hebben, niet vanwege de gevreesde subjectiviteit, maar vanwege het feit dat onderzoekers het aanhoren van de verhalen van slachtoffers, net als alle andere mensen, moeilijk vinden. Persoonlijke verhalen van slachtoffers roepen nu een-

“Er was geen historisch beeld waartoe zij zich konden verhouden. Ze stonden buiten het verhaal”

maal tegenzin op. Leydesdorff geeft het voorbeeld van de Italiaanse weduwe, slachtoffer van de massamoord in Rome tijdens de tweede wereldoorlog, die dacht dat anderen haar in de winkel voor lieten gaan uit respect. De ware reden bleek echter dat ze dan zo snel mogelijk weer weg was.

Door dit niet spreken van de slachtoffers door het NIOD, kregen de weduwen van Srebrenica een rol in de officiële geschiedenis waarin zij zich niet herkenden. Dit bleek duidelijk in de interviews van Leydesdorff met deze vrouwen: “Er was geen historisch beeld waartoe zij zich konden verhouden. Ze stonden buiten het verhaal. De organisaties van overlevenden zijn vervolgens in dit verhaal gestapt, door een publieke rol als slachtoffer te eisen.”

Tegenwerking

Leydesdorff vertelt dat ze tijdens haar onderzoek veel tegenwerking ondervond van ministers, oud-Dutchbatters en de universiteit. “Bij de overheid was er de angst

aansprakelijk gesteld te worden en dus te moeten betalen. Dit won het van medemenselijkheid.” De oud-Dutchbatters waren bang voor imagoschade. Leydesdorff heeft begrip voor hun reactie. “Zij hebben in een machteloosmakende bevelstructuur moeten functioneren, en velen zijn getraumatiseerd en werden niet goed begeleid. Maar dit neemt niet weg dat de ware slachtoffers de weduwen en de kinderloze moeders zijn.” Tenslotte waren er gremia in de universiteit die vonden dat Leydesdorff geen confrontatie moest zoeken. Door alle tegenwerking heeft zij andere bronnen moeten aanboren voor de financiering van haar onderzoek.

Context

Leydesdorff schrijft in haar boek dat ze haar studeerkamer en de bibliotheek verliet en op zoek ging naar ‘hun verhaal’. Dat was namelijk wat ontbrak in het NIOD-rapport. Ze wist dat het verlaten van haar geriefelijke vertrekken niet zo bij haar past. Leydesdorff is geen antropoloog die authentieke levensomstandigheden opzoekt; zij houdt van een goed leven. Ze vermoedde dat de omstandigheden waarin de vrouwen leefden hard waren, en dat bleken ze ook: armoede, kou en regen, troosteloosheid en verveling. Maar wat haar vooral schokte was de leegte, het verlies aan alles wat betekenis kan geven. Selma Leydesdorff stelt dat haar boek daarom ook *De Leegte* had kunnen heten. De leegte door het verlies aan context, sociale verbanden, het totale isolement. De vertelsters vroegen zich af wat hun plaats was in deze nieuwe, onbegrijpelijke wereld die hen zo in de steek liet. Zij ziet deze leegte als een essentieel aspect van trauma en vindt het van groot belang hier iets mee te doen. Net zoals in Rwanda blijken de vrouwen die zich weten te organiseren of werk vinden, het redelijk goed te doen.

Geslaagd?

Leydesdorff schrijft dat ze haar boek heeft geschreven: *“In volle overtuiging dat verhalen historische beelden bijstellen en daarmee veranderen hoe een maatschappij met haar verleden omgaat...en dat wie de overlevenden echt aan het woord laat, geen harde feiten krijgt, maar impressies, getraumatiseerde flarden van het ver-*

leden, verhalen over verdriet...en dat deze allemaal samen kunnen leiden tot een historisch beeld waarin ook het lijden een plaats heeft gekregen, een beeld waartoe de slachtoffers zich kunnen verhouden.” [De Leegte achter ons laten blz. 24 en 36].

De schrijfster aarzelt bij de vraag of zij het idee heeft dat dit boek in deze opzet is geslaagd. In Nederland is er volgens haar sowieso meer afstand ontstaan tot het gebeuren rond Srebrenica. De voortschrijdende tijd, een andere regering. Voor de Engelse vertaling ligt het anders. Deze is goed ontvangen en vele medewerkers van de VN hebben het boek gelezen. Ook de vrouwen van Srebrenica zelf waren tevreden. Ze begrepen goed dat Leydesdorff als historica kwam en niet als pleitbezorger van hun zaak.

De schrijfster staat bekend als iemand die publiekelijk ongezoeten haar kritiek geeft op diegenen die geen recht doen aan het lijden van slachtoffers. Haar antwoord maakt mij duidelijk hoe bescheiden Leydesdorff is over haar eigen bijdrage aan het bouwen van een context voor de vrouwen van Srebrenica. Een context die het mede mogelijk maakt ‘de leegte achter hen te laten’.

Therapie en context

Leydesdorff stelt zich voorzichtig op als ik tenslotte vraag wat het belang is van het begrip ‘context’ voor therapeuten die zich bezig houden met traumabehandeling: “Ik ben perse geen therapeut... Een belangrijk verschil tussen therapie en *oral history* is misschien dat dit laatste de hele levensgeschiedenis van het slachtoffer betreft, en niet alleen het moment van het trauma... en het is misschien ook wel erg belangrijk veel te weten van de achtergrond.”

Ze zwijgt. Het is tijd om te stoppen. De slotzin van een prachtige vrouw, een *Mensch*, die de diepte van lijden heeft opgezocht, maar aan de oppervlakte blijft in haar pretenties.

Daarom ten slotte een citaat uit haar boek ‘*De mensen en de woorden*’ uit het hoofdstuk over trauma, over het belang van kennis van context: “*De historicus die in het kader van een onderzoek interviews maakt met men-*

sen met een trauma, moet natuurlijk goed in de gaten houden dat hij geen behandelaar is... Toch kan zijn werk wel degelijk van belang zijn voor de individuen die hij spreekt... Een Afghaanse die mij langdurig over haar vlucht naar Nederland vertelde, was bijvoorbeeld verbijsterd dat ik de geschiedenis van haar land kende. Ik bleek te weten hoe Amerikanen en Russen hadden gestreden om invloed, en ik begreep de achtergrond van haar verhaal over de burgeroorlog en de bezetting. Ik begreep ook hoe hachelijk haar vluchtweg door het zuiden van de voormalige Sovjet-Unie geweest moet zijn. Nog nooit, zei ze, had ze zo’n intensieve interactie ervaren over hoe zij het communisme en later de Islam ervaren had. Zonder daarop uit te zijn had ik een rol als hulpverlener vervuld, in een interview waar ik toch ook zelf veel van opstak.” [De mensen en de woorden blz. 117-118]

